

Fire taler af Lysias (32-34 og 7)*

oversat af Chr. Gorm Tortzen

Karl Hudes og Mogens Herman Hansens oversættelser af Lysias' taler har i mange år været populære – og med god grund: Lysias giver om nogen et levende indblik i det athenske samfund i tiden efter Den peloponnesiske Krig og De Tredive Tyranners regime. Desuden var det ikke for ingenting, at han allerede i oldtiden blev udnævnt til mester i komposition. Hans taler er (i hvert fald på overfladen) klart struktureret og spændende i deres indhold. De fire taler, der så vidt jeg ved ikke har været oversat til dansk før, supplerer dette billede, og det er mit håb, at de vil blive læst med Mogens Herman Hansens glimrende indledning in mente.¹

De tre første taler er bevaret som citater indlagt i et kritisk essay om hans stil. Den hellenistiske litteraturkritiker Dionysios fra Halikarnassos gav ca. 25 f.Kr. en meget positiv vurdering af den attiske logograf, der 350 år før hans tid havde forstået at forene form og indhold til et effektivt retorisk hele.² For at begrunde sin vurdering af Lysias citerer Dionysios brudstykker af tre taler: en juridisk, en panegyrisk og en politisk. Citatet fra talen mod Diogeiton (tale 32) er det fyldigste, og selvom slutningen mangler, får man et fint indtryk af Lysias, når han er bedst – dvs. mest effektiv i sin påvirkning af dommerne ved folkedomstolen (og læserne).

* Disse fire taler blev publiceret i *AIGIS* 2,1, men er på uforklarlig vis forsvundet fra serveren. De gengives her i den oprindelige opsætning og typografi.

1. Mogens Herman Hansen: *Lysias' taler* (Kbh. 1980 og senere) har foruden en oversættelse af syv taler en meget informativ indledning om Lysias og den antikke retorik.

2. En oversættelse af dette interessante skrift findes i *Aigis* 4,1.

32. Anklage mod Diogeiton

Dionysios indleder med et kort resumé af sagen og de indviklede familieforhold, som giver anledning til den bitre strid mellem en gammel mand og hans børnebørn.³

[21] *Diodotos var en af dem, der blev indrullet under Thrasyllus i Den peloponnesiske Krig. Han havde to mindreårige drenge, og ved afsejlingen til Lilleasien (det var i Glaukippos' arkontat⁴), oprettede han et testamente, og som værge for børnene indsatte han sin egen bror Diogeiton, der både var børnenes onkel og deres morfar. Selv døde han under kampene ved Efesos, og Diogeiton disponerede helt og holdent over de faderløses formue og gav dem ingen af de overordentlig mange penge. Nogle år efter blev han anklaget for misrøgtet værgemål af en af drengene, der var blevet myndig. Anklagetalen mod ham holdes af hans datterdatters, de unge mænds søsters mand. – [22] Jeg har givet denne introduktion for at gøre det lettere at vurdere, om Lysias har brugt en ordentlig og passende indledning.*

1 Hvis ikke konflikterne var så store, ville jeg aldrig have ladet disse mennesker træde frem for jeres domstol, dommere. Jeg mener nemlig, at det er forkasteligt med familiestridigheder, og jeg ved, at det ikke kun er lovovertræderne, der mister ansigt over for jer; det er også de familiemedlemmer, der ikke kan tåle at få mindre end andre. De to her har imidlertid fået frataget en masse penge, dommere, og er blevet rigtig dårligt behandlet af dem,⁵ der mindst af alle skulle være sådan, og da de har søgt tilflugt hos mig, deres svoger, er jeg nødt til at tale på deres vegne. 2 Jeg er gift med deres søster, Diogeitons datterdatter. Til at begynde med fik jeg begge parter til at lade deres venner mægle i striden, og jeg lagde megen vægt på, at ingen andre skulle få noget at vide om problemerne. Men Diogeiton var fræk nok til slet ikke rette sig efter sine venner vedrørende de penge, som det klart var bevist, at han havde. Han ville hellere have en retssag på halsen, selv rejse en sag for uberettiget anklage og risikere det værste frem for at opføre sig ordentligt og slippe for stævningen fra drengene. 3 Mit krav til jer, dommere, er dette: Hvis jeg kan bevise at disse to er blevet vanrøgtet af deres morfar i en grad, som ingen i vores samfund er blevet det af deres pårørende, skal I hjælpe dem til at få deres ret. I modsat fald må I tro på ham i ét og alt, og for fremtiden ikke regne os for noget. Nu vil jeg prøve at

3. De forvirrende familieforhold, hvor en mand helt lovligt gifter sig med sin niece, kan bedst overskues i et stamtræ, hvor fed skrift angiver en mand, der er *kyrios* (herre) i en *oikos* (familie). Tegnet + betyder gift med. Anklagerens kone er formentlig yngre end sine brødre.

(1) + Diogeiton + (2)	Diodotos + (1) Diogeitons <i>datter</i> + (2) Hegemon
*	*
*	*
<i>datter</i>	andre børn
	to sønner, en datter + anklager andre børn

4. I år 409 f.Kr.

5. Modparten er både den anklagede morfar og hans nye familie. Måske er nogle familiemedlemmer medforsvarere, ligesom anklageren er det for sine unge svogre.

forklare jer sagen fra begyndelsen:⁶

4 Der var to brødre, dommere, Diodotos og Diogeiton. De havde både samme far og samme mor, og de delte den rørlige del af arven mellem sig, den ikke-rørlige drev de i fællesskab.⁷ Da Diodotos havde tjent en masse penge på handel, overtalte Diogeiton ham til at gifte sig med hans datter, det eneste barn han havde. Diodotos fik så to sønner og en datter. 5 Nogen tid senere blev han indrulleret blandt hoplitterne⁸ under Thrasylllos⁹, og han kaldte sin kone til sig (dvs. hans niece), og også hendes far (dvs. hans egen svoger og bror, morfar og onkel til de små drenge). Han mente nemlig, at på grund af de nære familieforbindelser var ingen nærmere til at tage sig ordentligt af hans børn. Han gav Diogeiton et testamente og en rådighedssum på fem talenter sølv.¹⁰ 6 Han fortalte også, at han havde sat syv talenter og 40 miner i skibsanparter, <investeret 100 miner i jord>¹¹ og havde et udestående på 2.000 drachmer på Chersonnes.¹² Han pålagde ham, at hvis der skulle tilstøde ham noget, skulle hans kone have en talent i medgift, foruden hvad der var i soveværelset, og hans datter ligeledes en talent i medgift. Han overlod desuden sin kone 20 miner og 30 kyzikener-staterer.¹³ 7 Da han havde gjort det og havde efterladt en kopi af testamentet hjemme, drog han i krig sammen med Thrasylllos.

Han faldt ved Efesos, men Diogeiton holdt mandens død skjult for sin datter et stykke tid og fik de efterladte forseglede papirer ved at påstå, at disse papirer var nødvendige for at få pengene fra skibsanparterne. 8 Da han senere afslørede Diodotos' død for dem, og de havde gjort, hvad sig hør og bør,¹⁴ boede de det første års tid i Piræus, dér var deres fødevarer nemlig.¹⁵ Da de slap op, sendte han børnene op til byen,¹⁶ og han giftede deres mor bort for 5.000 drachmer, 1.000 mindre, end hendes mand havde givet til hende.

6. Se Dionysios' kommentar til indledningen i appendix.

7. Det græske udtryk er 'den usynlige' = penge/ 'den synlige' = jord.

8. Hoplitter er de sværtbevæbnede soldater i borgerhæren. Hoplitterne tilhører det økonomisk bedre stillede borgerskab.

9. I år 409. Retssagen foregår 8-9 år senere, se § 9.

10. Rådighedssummen skulle bruges på børnene, indtil de blev voksne. En talent sølv (ca. 26 kg) = 100 miner = 6.000 drachmer. En drachme (à 6 oboler) svarede til en voksen arbejders dagløn. Dommerne fik 3 oboler i dagligt honorar.

11. De manglende ord suppleres fra § 15.

12. I Thrakien.

13. I byen Kyzikos ved Hellesponten slog man mønter af hvidguld, som blev brugt overalt i Hellas. Kursen var ca. 25 attiske sølv drachmer for en kyzikener.

14. Dvs. udført begravelsesritualerne. Diodotos' aske kom hjem i en urne.

15. Blandt fødevarerne var det korn, familien fik fra Chersonnes (§ 15). Lysias undlader at gøre opmærksom på, at disse forsyninger i slutningen af krigen måske var holdt op, og at lagrene derfor slap op.

16. Dvs. til Athen, ca. 7 km fra Piræus.

9 Syv år senere blev den ældste af drengene myndig, og Diogeiton kaldte dem til sig og sagde, at deres far havde efterladt dem 20 miner sølv og 30 staterer: 'Nu har jeg brugt mange af mine egne penge på at forsørge jer. Det gjorde mig ikke noget, så længe jeg havde nogen, men nu har jeg selv ingenting mere. Du er jo blevet myndig og en voksen mand, nu må du selv se, hvor du kan få føden fra.' 10 Det blev de slået fuldstændig ud af at høre, og grædende gik de hen til deres mor og tog hende med hen til mig, ulykkelige som de var over denne behandling, ynkelige og uden tag over hovedet. De bad mig hulkende om ikke at acceptere, at de blev berøvet deres fædrene arv, og at de blev kastet ud i yderste fattigdom efter overgreb fra dem, der mindst af alle burde gøre sådan noget. Jeg skulle hjælpe dem både for deres søsters skyld og for deres egen, sagde de.

11 Det ville føre for vidt at fortælle om al den sorg, der var i mit hus i de dage. Men til sidst bad og bønfuldt deres mor mig om at indkalde hendes far og vores venner, og hun sagde, at selvom hun ikke var vant til at tale blandt mænd, tvang de mange problemer hende til at afsløre alt om deres ulykke for os. 12 Jeg gik hen til Hegemon, hans datters mand, og gav udtryk for min harme, og jeg talte med de andre pårørende og forlangte, at Diogeiton skulle aflægge regnskab for pengene. Først ville han ikke, men omsider blev han presset til det af sine venner. Da vi var samlet, spurgte konen, hvordan han kunne få sig selv til at være sådan over for drengene: 'Du er jo bror til deres far, du er min far, du er både onkel og morfar til dem. 13 Hvis du ikke skammer dig over for mennesker, kunne du i det mindste respektere guderne, for du fik fem talenter fra ham i rådighedssum, da han sejlede af sted. Det er jeg villig til at sværge på, hvor det end skal være,¹⁷ og det ved mine børns liv, både disse her og dem, jeg har fået senere hen. Og jeg er ikke så ussel eller så pengegrisk, at jeg vil forlade dette liv med det på samvittigheden, at jeg har svoret falsk ved mine egne børn og uretmæssigt har frataget min far hans ejendom.' 14 Så forklarede hun, at han havde taget de syv talenter og 4.000 drachmer i skibsanparter, og hun fremlagde papirerne på det. Hun fortalte nemlig, at under flytningen fra Kollytos til Faidros' hus¹⁸ var drengene stødt på regnskabsbogen, der var blevet smidt ud, og den havde de bragt hen til hende. 15 Hun afslørede så, at han havde taget de 100 miner, der var investeret i jord med fast afkast, foruden 2.000 drachmer og meget værdifuldt indbo. Hun fortalte også, at de hvert eneste år fik korn fra Chersonnes. 'Og selvom du havde alle de penge,' sagde hun, 'så har du haft den frækhed at sige, at deres far efterlod dem de 2.000 drachmer og 30 staterer, som han overlod mig, og som jeg gav dig, da han døde! 16 Og du syntes, det var i orden at

17. Dvs. i hvilket som helst tempel eller helligdom.

18. Kollytos er en bydel nord for Akropolis, nutidens Plaka. Der gives ingen forklaring på, hvorfor Diogeiton flyttede fra Kollytos. Faidros er muligvis den på dette tidspunkt landsforviste hovedperson i Platons dialog af samme navn.

smide dine børnebørn ud af deres eget hus i laser og pjalter, uden fodtøj eller nogen til at tage sig af dem, uden sengetøj, uden overtøj og uden det indbo, som deres far efterlod dem – og uden det rådighedsbeløb, som han deponerede hos dig. **17** Og nu opdrager du min stedmoders børn, som er lykkelige med de mange penge – og det gør du nydeligt – men du er uretfærdig over for mine børn, som du har smidt ud af huset i vanære og nu har tænkt dig at gøre til tiggere i stedet for rige. Du er ikke engang bange for guderne over dine handlinger, og du skammer dig ikke over, at jeg ved besked med det. Du husker ikke på din bror, og os regner du alle sammen for mindre værd end pengene.’

18 Ja, dommere, disse mange og hårde ord sagde hans kone, og alle vi, der var til stede, blev dybt rystet over det, han havde gjort, og ved hendes ord. Vi så jo, hvordan drengene havde lidt, og huskede på den døde og på, hvor uværdig en værge han havde efterladt sig. Vi tænkte også på, hvor svært det er at finde en, som man kan betro sine ejendele til. Ja, dommere, ingen af os tilstedeværende kunne sige et ord. Vi gik hver til sit i tavshed, mens vi græd, fuldstændig som de to, det var gået ud over.¹⁹

Træd nu først frem som vidner på dette:

VIDNER²⁰

19 Jeg beder jer nu, dommere, om at høre godt efter dette regnestykke, så I kan få medlidenhed med de to unge mænd og deres mange problemer, og samtidig kan forstå, at han fortjener alle borgeres vrede. Diogeiton skaber nemlig så stor mistillid mellem folk indbyrdes, at de hverken i levende live eller i deres sidste stund tør stole mere på deres nærmeste end på deres værste fjender. **20** Han var fræk nok til at benægte sin skyld med hensyn til den ene del af gælden, og efter langt om længe at have indrømmet resten tillod han sig den frækhed at fremlægge udgifter og omkostninger for de to drenge og søsteren i otte år på i alt syv talenter sølv og 7.000 drachmer! Han var så uforskammet, at han uden at ane, hvordan han skulle bogføre pengene, anslog maden til to smådrenge og deres søster til fem oboler om dagen. Fodtøj, vask og frisør var ikke skrevet op månedsvis men for et år ad gangen, alt i alt for den samlede periode over en talent sølv! **21** Han brugte ikke 25 miner ud af de 5.000 drachmer på deres fars grav, men stak halvdelen til side til sig selv og debiterede dem for resten.²¹ Ved Dionysierne, dommere (ja, jeg finder det på sin

19. Se Dionysios' kommentar til denne del af sagsfremstillingen i appendix.

20. Lysias leverer med sin tale kun den 'faglige' del af bevisførelsen, den 'ufaglige' (vidner, dokumenter) er ikke bevaret. Vidnerne må være venner af familien – et snedigt træk fra Lysias' side.

21. Diogeiton beskyldes altså for at have anslået begravnelsesudgifterne til 5.000 dr. for derefter at lade børnenes penge betale halvdelen, nemlig den reelle udgift, og stikke resten i lommen!

plads at nævne det her) anførte han 16 drachmer²² for køb af et lam, og otte af dem har han debiteret drengene. Det er ikke mindst det, vi er blevet vrede over. For det er jo sådan, mine herrer, at under store tab bliver de skadelidte ofte såret mindst lige så meget af småbeløb. De afslører nemlig kun alt for tydeligt forbrydernes slette karakter. **22** Til fester og ofringer i øvrigt har han beregnet deres udgift til mere end 4.000 drachmer; hertil kommer en mængde andre, som han førte på til den samlede sum – som om han var blevet indsat som drengenes værge for at aflevere et regnskab i stedet for pengene og gøre dem ludfattige i stedet for velhavende, ja, for at de skulle glemme, hvad de måtte have af fjender fra gammel tid, og i stedet for at føre krig mod deres værge, fordi de var blevet frarøvet deres penge. **23** Sæt han nu ville være ordentlig over for børnene, så er der jo love om forældreløse, og de gælder både for værger, der ikke magter opgaven, og for dem, der gør. Han kunne sagtens have lejet huset ud og være sluppet for en masse besvær, eller han kunne have købt jord og forsørget børnene af afkastet. Hvad enten han havde gjort det ene eller det andet, ville de i dag have været blandt de rigeste i Athen. Men efter min mening har han aldrig nogensinde overvejet, hvordan han kunne kapitalisere formuen, men kun hvordan han selv kunne få fat på deres penge ud fra den tanke, at det var hans slette karakter, der skulle arve afdødes penge.

24 Men nu kommer vi til det allerværste, dommere: Han var sammen med Alexis om et trierarchi²³ og påstod, at han havde bidraget med 48 miner. Halvdelen af dem debiterede han børnene, selvom de var faderløse – og dem har staten ikke bare gjort skattefri, så længe de er børn; de er også fritaget for liturgier et år efter, at de er blevet myndige. Men han, deres morfar, skaffede sig i strid med loven halvdelen af sit trierarchi fra sine egne børnebørn. **25** Han sendte også en skibslast varer over til Adriaterhavet, til en værdi af to talenter, og han sagde til deres mor, at det var på drengenes risiko, men da skibet kom velbeholdent tilbage og havde fordoblet sin værdi, så påstod han, at det var hans egen forretning. Men hvis han vil kontere tabene som deres og selv tage pengene, når det går godt, så får han ikke svært ved at skrive i regnskabet, hvad pengene er gået til, og det bliver en smal sag at berige sig på andres bekostning. **26** Det ville være et større arbejde, dommere, at redegøre for hver detalje over for jer. Men da jeg nu med stort besvær havde fået papirerne fra ham, stillede jeg med vidner hos Alexis' bror Aristodikos (Alexis er jo selv død) og spurgte, om han havde regnskabet for trierarchiet. Han svarede ja, og vi gik hjem til ham og fandt ud af, at Diogeiton ligesom han havde indskudt 24 miner i trierarchiet.

22. Prisen på et lam angives nogle år senere til 10 drachmer, så Diogeiton beskyldes formentlig for at have lavet det samme nummer igen, bare i mindre skala.

23. Dvs. en hel eller delvis udrustning af en triere (et krigsskib med årer i tre rækker over hinanden). *Trierarchier* var en slags sponsorater (*liturgier*), som den rigeste del af den athenske befolkning mere eller mindre frivilligt påtog sig for staten.

27 Men han fremviste et regnskab på at have brugt 48 miner, så han havde debiteret dem for lige så meget som han havde brugt! Hvad tror I så ikke han har brugt på det, man ikke ved noget om og som han selv har disponeret over, når han var fræk nok til at lyve om 24 miner og tage dem fra sine børnebørn? – og det var jo noget han gjorde sammen med andre, så det var ikke så svært at finde ud af.

Træd så frem som vidner på dette!

VIDNER²⁴

28 I har nu hørt vidnerne, dommere, men i mit regnestykke vil jeg nu gå ud fra de penge, som han til sidst indrømmede at have: syv talenter og 400 miner. Jeg regner ikke med nogen indtægt, men trækker kun på kapitalen, og jeg sætter et beløb, som ingen i denne by nogensinde har brugt på to drenge, deres søster, en paidagog²⁵ og en slavinde: 1.000 drachmer om året, dvs. lidt under tre drachmer om dagen. På otte år bliver det 8.000 drachmer; det viser, at der er seks talenter og 20 miner tilbage. Han vil ikke kunne vise, at han har været udsat for tab på grund af pirater, eller at han har mistet penge, eller at han har tilbagebetalt gæld ...²⁶

Appendix

Efter § 3 afbryder Dionysios citatet med følgende kommentar:

[24] Denne indledning har alle de dyder, en indledning skal have, det viser en sammenligning med lærebøgernes regler.²⁷ Alle lærebogsforfattere anbefaler nemlig, at når sagen står mellem familiemedlemmer, skal man passe på, at anklagerne ikke virker ondskabsfulde og nævenyttige. De siger, at man skal lægge skylden for både anklage og retssag på modparten og sige, at overgrebene er store, og ikke længere var til at holde ud; at man holder med dem, man er tættest i familie med; at de er forsvarsløse og derfor fortjener ens støtte, og at man ville tabe ansigt, hvis man ikke ydede dem hjælp; at de har indbudt modparten til forlig og har ladet venner være opmænd, og at skønt villige til at give sig har de ikke opnået nogen rimelig ordening overhovedet. – Sådan anbefaler fagskribenterne at gøre, så det virker, som om taleren har en bedre moral end modstanderen. Det kan skaffe velvilje hos dommerne og er det væsentligste element i opbygningen. Jeg konstaterer, at alle disse punkter findes i denne indledning. For at gøre tilhørerne lydhøre anbefaler de, at man skal formulere sagen klart, så dommerne ikke misforstår pointen. De siger også, at taleren lige fra begyndelsen skal indflette

-
24. Disse vidner er dels Alexis' bror Aristodikos, dels vidnerne, som anklageren selv medbragte.
 25. Paidagogen skal tage sig af det praktiske ved drengenes opdragelse.
 26. Her afbryder Dionysios sit citat.
 27. Flere af de her nævnte regler kendes ikke fra de eksisterende hellenistiske lærebøger.

i indledningen, hvad han senere vil sige, og straks fremføre sagens kerne og prøve at få begyndt på argumentationen. Denne indledning har det hele. Med hensyn til dommernes opmærksomhed er fagskribenternes råd, at hvis man vil have folks opmærksomhed, må man sige noget overraskende og uventet og bede dommerne om at høre efter. Det har Lysias tydeligvis gjort. Hertil kommer så anbefalingen om en smidig formulering og en enkelhed i opbygningen, som er særlig nødvendig for folk, der taler på familiemedlemmers vegne. Det er også værd at se, hvordan han har bygget sagsfremstillingen op. Den lyder således: ...

I § 18 afbryder Dionysios igen med følgende kommentar til de næste paragraffer:

[26] For at tydeliggøre hans bevismetode citerer jeg også det næste. Da bevisførelsen i privatsager ikke kræver mange ord, lader han den fremgå af vidneudsagnene ved blot at sige: 'Træd nu først frem som vidner på dette'. Derefter deler han sin modstanders sag op i to, nemlig at han dels har indrømmet at have modtaget pengene og har fået pålagt at bruge dem på de forældreløses forsørgelse, dels at han benægter at have modtaget andre penge, hvorefter det modsatte bliver bevist. Han kommenterer begge dele ved at sige, at de udgifter, modparten har fremlagt, ikke eksisterer, og ved at fremlægge beviser for de beløb, der ikke stemmer...

33. Den olympiske tale

Dionysios fra Halikarnassos fortsætter sin gennemgang af Lysias' stil med denne prøve på den panegyriske tale:

Der findes også en panegyriske tale af ham, hvori han søger at overtale grækerne til under de olympiske lege at afsætte tyrannen Dionysios og befri Sicilien.²⁸ De skal udløse deres had her og nu og plyndre tyrannens telt, som var udstyret med guld, purpur og meget andet kostbart. Dionysios havde nemlig sendt udsendinge til festlighederne med gaver til guden. Udsendingenes ankomst til tempelområdet havde været storslået og ekstravagant, for at hele Hellas kunne blive imponeret af tyrannen. Lysias har brugt dette som udgangspunkt for sin tale:

1 Vi bør huske Herakles for mange gode gerninger, mine herrer, men særligt fordi han i sin omsorg for hele Grækenland²⁹ var den første til at sammenkalde til denne konkurrence. Før i tiden havde bystaterne opfattet hinanden som fremmede, **2** men da han havde afsat tyranner og nedkæmpet volds mænd,³⁰ skabte han både en konkurrence på råstyrke, en kappestrid om rigdom og en opvisning i kløgt på den skønneste plet i Grækenland. Alt det gjorde han, så vi kan mødes for at høre og se på. Han mente nemlig, at et stævne her ville være et udgangspunkt for et indbyrdes venskab blandt alle grækere. **3** Dette satte han altså i værk, og jeg er ikke kommet her bare for at tale hen i vejret eller for at stille op i en strid om ord. Den slags er efter min mening sofisternes gebet, disse ganske unyttige mennesker, der kæmper for deres levebrød; en god mand og værdifuld borger skal derimod give råd om væsentlige spørgsmål, og jeg kan se, hvor skidt det står til med Grækenland: store dele er i hænderne på barbarerne, og mange stater er undertrykt af tyranner. **4** Hvis det skete på grund af vores manglende styrke, måtte vi lære at leve med vores skæbne. Men når nu årsagen er indre stridigheder og gensidig rivalisering, var det

28. Talen er efter alt at dømme holdt under de 98. olympiske lege i 388 f.Kr. Historikeren Diodorus Siculus (omkr. 25 f.Kr.f.) har i 14. bog kap. 109 en længere beskrivelse af begivenhedsforløbet og fortæller bl.a., at Dionysios' bror Thearides ledede den omtalte delegation, at Dionysios havde engageret professionelle sangere til at recitere hans egne (meget dårlige) digte, og at Dionysios' firspand deltog i konkurrencerne. 'Taleren Lysias, som befandt sig i Olympia, opfordrede folkemængden til ikke at lade delegationen fra dette ugudelige tyranni få adgang til de hellige konkurrencer. Ved denne lejlighed oplæste han den tale, der har titlen *Den Olympiske*.'

29. Grækenland er den traditionelle oversættelse af *Hellas*, som omfatter det vidtstrakte område langs Middelhavet og Sortehavet, hvor de græske bystater lå. Ved de olympiske lege var der deltagere fra hele Hellas. Lysias' fremstilling af Herakles og hans grundlæggelse af de olympiske lege er stærkt farvet af den samtidige politiske situation.

30. Lysias spiller her på tilhørernes viden om Herakles bedrifter, både de 12 autoriserede og de mange, hvor Herakles optræder som ordenshåndhæver.

så ikke værd at bringe det ene til ophør og forebygge det andet? For vi ved godt, at mens man kan tillade sig uenighed i opgangstider, skal man i den modsatte situation finde de bedste løsninger. 5 Vi kan jo se farerne: de er både store og truer fra alle sider. I ved, at magten ligger hos dem, der behersker havet, at perserkongen³¹ sidder på pengekassen, og at græske tropper tilhører dem, der kan betale hyren. Perserkongen selv har skaffet sig mange skibe, og det har tyrannen på Sicilien også. 6 Derfor er det rigtigt af os at indstille vores krig med hinanden og søge efter en redning i enighed. Vi må skamme os over fortidens begivenheder og frygte for, hvad fremtiden vil vise, og vi må kappes med vore forfædre,³² der fik barbarerne til at miste deres eget land i deres forsøg på at erobre fremmede lande, og som fordrev tyrannerne³³ og skabte en frihed fælles for alle. 7 Mest af alt undrer jeg mig over holdningen hos spartanerne,³⁴ som bare ser til, mens Grækenland bliver slagtet. De er fuldt fortjent Grækenlands ledere, både på grund af deres iboende styrke og deres militære viden, og de er de eneste, hvis byer ikke er blevet hærget, selvom de ikke er befæstede; de har ikke haft politiske oprør, de har ikke lidt nederlag og de lever altid efter de samme regler. Derfor er der en forventning om, at den frihed, de har skaffet sig, vil vare ved, og at de som Grækenlands redningsmænd før i tiden også vil tænke på eftertiden. 8 Der kommer ikke en bedre mulighed i fremtiden end den nuværende, for vi skal ikke opfatte ofrenes skæbne som noget, der ikke kommer os ved, men som noget, der kan overgå os. Vi må ikke bare se tiden an, indtil begge parter tropper marcherer mod os. Nej, vi skal standse deres aggression, mens tid er. 9 Hvem kan ikke blive oprørt over at se, hvor store *de* er blevet ved vores indbyrdes krig? Disse begivenheder, som ikke alene er skammelige men også dødsens farlige, har givet dem mulighed for at gøre, hvad de har gjort, men for grækerne har det ikke været muligt at hævne sig på dem...³⁵

31. Den regerende perserkonge er Artaxerxes II (404-362), mod hvem broderen Kyros i 401 forsøgte et oprør støttet af 10.000 græske lejetropper. Oprøret og dets katastrofale konsekvenser for de græske soldater er skildret i Xenofons *Anabasis*.

32. Fx. ved Marathon i 490 og Salamis i 480.

33. Lysias tænker formentlig på Harmodios og Aristogeiton, der i 514 f.Kr. dræbte tyrannen Hipparchos i Athen. Først syv år senere blev demokratiet indført, men de to 'frihedshelte' omtaltes sidenhen ofte som tyranomorderne og opfattedes som demokratiets martyrer.

34. Fra Den peloponnesiske Krigs afslutning i 404 og til slaget ved Leuktra i 371 var Sparta Grækenlands ubetinget stærkeste militærmagt.

35. Her afbryder Dionysios citatet.

34. Mod forsøget på at ophæve den fædrene forfatning

Dionysios afslutter sin gennemgang af Lysias' talekunst med dette brudstykke:

[31] Jeg vil give endnu et eksempel, nemlig på en politisk tale, for at belyse hans typiske stil i denne talegenre. [32] Han har som tema valgt 'at den fædrene forfatning i Athen ikke må opløses'. Da folket vendte hjem fra Piræus, vedtog man, at der skulle sluttet forlig med dem fra Athen, og at man ikke måtte rippe op i fortiden.³⁶ Der var dog en vis frygt for, at når den brede befolkning fik sine gamle kræfter igen, ville den forgribe sig på de rige, og i forbindelse med en større diskussion om dette foreslog Formisios (en af dem der var vendt hjem sammen med folket), at de landflygtige skulle kunne vende hjem. Man skulle dog ikke give statsborgerskab til alle, men kun til jordejerne – hvilket også spartanerne ønskede. Hvis dette forslag fik flertal, ville omtrent 500 athenere blive sat uden for fællesskabet. For at udgå dette skrev Lysias denne tale til en af de fremtrædende politikere. Man ved ikke, om den faktisk blev holdt, men den er i hvert fald velegnet som et debatindlæg. Den lyder sådan:

1 Athenere! Bedst som vi troede, at de overståede ulykker havde efterladt tilstrækkelige minder i staten til, at selv ikke vore efterkommere ville finde på at ønske sig en anden statsform, prøver disse mennesker nu at narre ofrene, som kender begge forfatningsformer, og de gør det med de selv samme forslag, som de har gjort to gange før.³⁷ 2 Jeg undrer mig såmænd ikke over dem, men derimod over at høre på jer: I er enten de mest glemsomme i hele verden, eller også er I ligefrem villige til at blive udsløttet af disse mennesker, som ved et tilfælde gjorde fælles sag med jer i Piræus, men holdningsmæssigt hører til dem i byen.³⁸ Hvorfor skulle I vende hjem fra eksil, hvis I så ved en afstemning gør jer selv til slaver? 3 Athenere! Jeg personligt vil ikke få frataget mine borgerrettigheder, hverken på grund af min økonomi eller min familie, for på begge disse områder er jeg langt bedre stillet end mine modstandere, men jeg mener, at staten kun kan overleve på én måde, nemlig ved at alle athenere har deres borgerlige rettigheder. Da vi havde murene og skibene og pengene og forbundsfællerne,³⁹ havde vi aldrig planer om at udstøde en eneste athener, faktisk gav vi selv folk fra Eubøa lov til at gifte sig her.⁴⁰ Skal vi nu også til

36. Demetrios henviser til amnestilovgivningen, forbudet mod $\mu\upsilon\eta\sigma\iota\kappa\alpha\kappa\epsilon\alpha$. Hele den spegede politiske situation er beskrevet i Aristoteles' *Athenernes Statsforfatning* kap 39-40 og i Lysias 25.

37. Dvs. det oligarchiske kup i 411 og de tredives kup i 404.

38. Befolkningen i Piræus var overvejende demokrater, en del af dem 'i byen' (Athen) var oligarchisk sindede. 'Dem fra Piræus' og 'dem fra byen' bliver derfor i det politiske sprog betegnelsen på de to grupper.

39. Dvs. i det tidligere demokrati under Den peloponnesiske Krig.

40. Dette særlige privilegium gjorde det også muligt for athenske klerucher ('bosættere' i andre stater) at gifte sig med kvinder fra området. Børn af disse ægteskaber blev derved athenske borgere.

at ekskludere nuværende borgere? 4 Nej, ikke hvis I lytter til mig! Efter tabet af murene skal vi ikke oven i købet fratage os selv mange infanterister, ryttere og bueskytter. Hvis I støtter jer til dem, vil I let kunne fastholde demokratiet, I vil blive mere overlegne over for fjender, I vil blive bedre støtter for de allierede. I ved godt, at under de tidligere oligarchier var det ikke jordbesidderne, der styrede staten;⁴¹ mange af dem blev dræbt, mange blev landsforvist. 5 Men da folket havde ladet de landsforviste komme hjem, gav det *jer* jeres stat tilbage og turde ikke selv tage del i dens styre.⁴² Derfor, hvis I lytter til mig, skal I for alt i verden ikke tage fædrelandet fra jeres velgørere, eller mene, at man hellere skal stole på ord end realiteter, eller hellere på fremtiden end fortiden. I skal især huske på oligarchiets forkæmpere, der påstår at være folkets beskyttere, men i realiteten er ude efter jeres ejendom. Det vil de opnå det øjeblik, hvor de finder jer uden allierede.

6 Under disse omstændigheder spørger de os så, hvilken redning der kan være for staten, hvis vi ikke gør, hvad spartanerne siger vi skal. Jeg derimod forlanger, at de skal fortælle os, hvilken redning der bliver tilbage til den brede befolkning, hvis vi gør, hvad de kræver. I modsat fald er det meget bedre at dø i åben kamp end stemme for vores egen dødsdom. 7 Jeg mener nemlig, at hvis jeg på den ene side kan overbevise jer, løber vi begge parter en fælles risiko [...]⁴³. Jeg kan se, at folk både i Argos og i Mantinea har den samme opfattelse som jeg;⁴⁴ de bor i deres eget land, den ene part med grænser op til Sparta, den anden part tæt ved; de første er ikke flere end vi, de andre er ikke engang 3.000. 8 Spartanerne ved nemlig godt, at lige så ofte de angriber deres jord, lige så ofte vil de andre stille med våben i hånd. Derfor virker denne militære mulighed ikke tillokkende på spartanerne: hvis de vinder, kan de ikke slavebinde befolkningen,⁴⁵ hvis de taber, vil de selv miste alle deres nuværende fordele. Jo bedre det går dem, des mindre er de interesserede i at risikere noget.

9 Mine herrer athenere! Vi havde også denne opfattelse, da vi var herrer over grækerne, og vi regnede det for klog politik at acceptere, at vores landområder blev hærget, fordi vi ikke mente, at det endelige slag skulle dreje sig om dem: Det var nemlig værd at holde på de store fordele ved at opgive de små.⁴⁶ Men nu, hvor vi har mistet alt i krigen, og fædrelandet er det eneste, vi har tilbage, ved vi, at kun

41. Dvs. sådan som Formisios foreslår.

42. En noget fri omskrivning af det moderate demokrati, som blev indført efter 403.

43. Her er en lakune i teksten.

44. Spartanerne havde forgæves forsøgt at få de to stater til at indføre oligarchiske regeringer i 418.

45. Spartanerne vil nemlig ikke kunne kue en så viljestærk befolkning.

46. Dvs. accepten af, at spartanerne hærgede attisk jord, mens bondebefolkningen var flygtet ind bag de lange mure.

denne indsats giver os håb om redning. **10** Vi må huske på, at vi før er kommet andre til hjælp på fremmed jord, når de blev uretmæssigt behandlet, og har stillet sejrstejn op over vore fjender. Netop derfor bliver vi nødt til at være gode forsvarere af vort fædreland og af os selv, og stole på guderne i håb om, at retfærdigheden vil være på de forurettedes side. **11** Det ville jo være lige nok af det gode, mine herrer athenere, hvis vi under eksilet kæmpede mod spartanerne for at vende hjem, og når vi så er kommet hjem, skal vi gå i eksil for ikke at skulle kæmpe! Vil det ikke være vanærende, hvis vi ender i en sådan grad af fejhed, at mens vore forfædre satte livet til for andres frihed, tør I ikke engang kæmpe for jeres egen? ...

7. Om det hellige oliventræ

Rundt om i Attika – og særligt på den dengang frugtbare slette mellem Athen og Piræus – stod nogle oliventræer, der var så gamle, at man regnede dem for at være stiklinger af verdens første oliventræ. På Parthenons vestgavl kunne athenerne blive mindet om myten: Poseidon var blevet slået i en konkurrence om retten til landet, fordi ur-athenerne havde valgt Athene, der gav dem oliventræet.

Et helligt træ havde en særlig betegnelse, moria, i modsætning til det almindelige oliventræ elaa. Moriai leverede olie til præmierne ved De Panathenæiske Lege og måtte ikke på nogen måde beskadiges, selvom de stod i vejen for andre afgrøder som vin og korn. Træerne var fredede, og ejere og forpagtere måtte derfor passe på ikke at komme dem for nær med markredskaber og dyrkning. Oliventræer kan blive meget gamle, men nogle moriai var i klassisk tid kun mere eller mindre udgåede træstubbe. Alligevel var både stubben og det omgivende hegn, sekos, helligt og måtte ikke røres, og i almindelig sprogbrug blev sekos fællesbetegnelsen for både hegnet og stubben. Areopagosrådet, som sagen føres for, havde tilsyn med træerne gennem nogle inspektører, men under den sidste del af Den peloponnesiske Krig (dvs. fra 413 f.Kr.) havde det i lange tider været umuligt at beskytte landdistrikterne og dermed træerne mod spartanske ødelæggelser.

Denne tale har Lysias skrevet til en unavngiven mand, der forsvarer sig mod en beskyldning fra en vis Nikomachos for at have fjernet en indhegning med en hellig stub. Talen er holdt i 396 f.Kr. eller året efter, og anklagede er efter talens oplysninger at dømme omkring 50 år og ret velhavende. Nikomachos' motiv til at rejse sagen skulle iflg. anklagede være et forsøg på pengeafpresning, som er løbet af sporet, fordi anklagede ikke lod sig kue. Der er uklart, hvad straffen for forbrydelsen rent faktisk ville være, men taleren omtaler både landsforvisning og konfiskering af formue. Sagens udfald er ukendt.

1 Høje råd! Jeg har altid regnet med, at enhver kunne leve stille og roligt uden retsager og problemer, hvis han ville. Men nu er jeg ganske uforvarende ramlet ind i beskyldninger og modbydelige pengeafpressere på en måde, så selv børn i moders liv hellere må begynde at frygte for deres fremtid allerede nu. Takket være den slags mennesker bliver risikoen nemlig lige så stor for folk, der ingenting har gjort, som for dem med meget på samvittigheden. **2** Det er umuligt for mig at få overblik over retssagen. Først blev jeg nemlig anklaget for at have fjernet et helligt oliventræ fra min jord, og mine anklagere henvendte sig til dem, der har købt retten til at lave olie af de hellige oliven, og spurgte dem ud. Da de ikke på den måde kunne finde noget på mig, som jeg havde gjort forkert, påstår de nu, at jeg har fjernet en indhegning. Så tror de, at den anklage er umulig for mig at modbevise, mens de har frit spillerum til

at sige, hvad de vil. 3 De beskyldninger i sagen, som han⁴⁷ har forberedt og kommer anstigende med her, dem er jeg tvunget til først at høre nu⁴⁸ – samtidig med, at I skal træffe en afgørelse – og så kæmpe for mine borgerrettigheder og min formue. Alligevel skal jeg forsøge at forklare jer det helt fra begyndelsen. 4 Oprindeligt ejede Periandros marken,⁴⁹ men da hans ejendom blev konfiskeret, fik Apollodoros fra Megara den som gave af folket, og han dyrkede den så i den følgende tid. Kort før De Tredive købte Antikles den af ham og forpagtede den ud. Da freden kom, købte jeg den af Antikles. 5 Efter min mening, høje råd, er det min opgave at bevise, at da jeg købte marken, var der hverken noget oliventræ eller nogen indhegning på den. Jeg mener ikke det ville retfærdigt at straffe mig for tiden inden da, selvom der var nok så mange oliventræer på den dengang. Hvis vi nemlig ikke har fjernet nogen, hører det ingen steder hjemme, at vi skal risikere noget for andre folks lovovertrædelser – som om det var os, der havde gjort noget forkert! 6 I ved jo allesammen, at krigen har været skyld i mange ulykker, og at yderområderne blev hugget om af spartanerne, og markerne tættere på byen plyndrede vores egne. Hvordan skulle det så være retfærdigt, at jeg nu skal bøde for de ulykker, der ramte byen dengang? I øvrigt var marken konfiskeret under krigen og lå hen uden at blive solgt i over tre år. 7 Det skulle såmænd ikke undre mig, om de havde fældet oliventræerne dengang, da vi ikke engang kunne passe ordentligt på vores eget. I ved jo godt, høje råd, – I har jo særligt tilsyn med disse forhold – at der dengang var mange tætte bevoksninger af hellige og almindelige oliventræer, og at mange af dem nu er fældet, og jorden er blevet bar. Og selvom de samme mennesker ejer disse marker i både krigs- og fredstid, finder I det jo ikke rimeligt at straffe dem for, hvad andre har hugget om. 8 Derfor: Hvis I lader de folk slippe for tiltale, der har dyrket jorden hele tiden, så må I da vel også lade dem, der købte i fredstid, gå fri for straf.

9 Ja, høje råd, jeg kunne fortælle meget om fortidens begivenheder, men jeg mener, jeg har sagt tilstrækkeligt. Da jeg overtog marken, forpagtede jeg den inden for fem dage til Kallistratos – det var mens Pythodoros var archont.⁵⁰ 10 Han drev den så i to år og overtog hverken noget oliventræ eller nogen stub. Det tredje år forpagtede Demetrios her marken for et år. Det fjerde år forpagtede jeg den til Alkias, Antisthenes' frigivne, som nu er død. Derefter forpagtede Proteas den i tre år på samme vilkår. Vær venlig at træde frem som vidner på dette!

47. Dvs. anklageren i sagen.

48. Man kan her spørge, hvordan Lysias så kan have skrevet talen i forvejen.

49. Ejerforholdene var følgende: før det oligarchiske kup i 411: (1) Periandros, herefter (2) Apollodoros (ca. 408-404), (3) Antikles (404-403), (4) fra 403 til 396 (nu, eller sidste år) den anklagede.

50. Pythodoros var archont 404-403. Den anklagede forpagtede ud til følgende: Kallistratos (403-401), Demetrios (401-400), Alkias (400-399), Proteas (399-396).

VIDNER⁵¹

11 Siden hans forpagtning udløb, har jeg selv drevet jorden. Anklageren siger, at jeg gravede stubben op, mens Suniades var archont.⁵² Men de tidligere dyrkere og mine mangeårige forpagtere har bevidnet, at der ikke var nogen stub på dette tidspunkt. Kan man føre et mere tydeligt bevis på, at anklageren lyver? Det kan jo ikke lade sig gøre, at man senere under dyrkningen fjerner noget, som ikke var der i forvejen!

12 Før i tiden, høje råd, var jeg blevet fornærmet og havde ment, at det var vildt overdrevet, hvis folk gik rundt og kaldte mig snu og beregnende, sådan en der aldrig gør noget uovervejet og uden bagtanke. Nu ville jeg ønske, at I alle havde denne mening om mig. Så kunne I gå ud fra, at hvis jeg kastede mig ud i dette projekt, ville jeg både indkalkulere, hvad jeg kunne få ud af at fjerne stubben, hvilken straf jeg kunne få ved at gøre det, hvad jeg kunne slippe af sted med i det skjulte, og hvad der ville ske, hvis jeg blev afsløret af jer. **13** Folk gør nemlig ikke den slags af lutter ødelæggelsestrang, men for at få noget ud af det. Sådan må I også anskue sagen, og modstanderne må basere deres anklager på det og påvise, hvilken fordel det ville give eventuelle forbrydere. **14** Min modpart vil nemlig ikke kunne vise, at det var fattigdom, der tvang mig til at gøre noget sådant. Eller at jeg led tab på marken, så længe stubben var der. Eller at den var i vejen for vinstokkene. Eller at den stod i vejen for et hus. Eller at jeg skulle være uvidende om processen ved jeres domstol, hvis jeg gjorde sådan noget. **15** For det første huggede jeg altså stubben op ved højlys dag – som om det var noget, man ikke behøvede at skjule for nogen, men som alle athenere skulle vide! Hvis sagen så bare drejede sig om et eller andet flovt og pinligt, kunne man måske have været ligeglad med tilfældige forbipasserende. Nu bestod min risiko jo ikke i skam og skændsel, men derimod i den strengeste straf. **16** Jeg ville desuden være det ynkeligste menneske i verden, hvis jeg til mine dages ende skulle have tjenestefolk, der ikke var mine slaver, men mine herrer, fordi de vidste besked om min handling. På den måde ville jeg ikke kunne straffe dem, lige meget hvor dårligt de behandlede mig. Jeg ville nemlig vide, at de havde magt til at hævne sig på mig og at blive frie ved at angive mig. **17** Og hvad mere er, hvis jeg nu havde sat mig for at blæse på mine slaver, hvordan skulle jeg så være fræk nok til at fjerne stubben med alle de forpagtere, der ville vide besked hver og en, bare for at få en kortfristet gevinst, mens der ikke er nogen forældelsesfrist for processen? Derfor havde alle, der dyrkede jorden, en fælles interesse i, at stubben var intakt, så de kunne skyde skylden over på deres efterfølger, hvis nogen skulle

51. Som i de fleste antikke retstaler er vidneudsagnene ikke en del af den tale, som Lysias skrev. Man må derfor forestille sig, at vidnerne efter tur har bekræftet hvad anklagede har lagt op til i det foregående afsnit.

52. Dvs. i 397-396.

anklage *dem*. Nu frikender de mig rent faktisk, og hvis de lyver, gør de sig selv medskyldige i anklagen. **18** Hvis jeg selv havde brygget alt dette her sammen, hvordan skulle jeg kunne bestikke alle de forbipasserende – eller naboerne, som ikke bare ved alt det om hinanden, som man kan se, men også opsnuser det, vi gerne vil skjule for andre. Nogle af dem er mine venner, andre er jeg på kant med om min ejendom. **19** Dem burde han være stillet med som vidner og ikke bare komme med uforskammede anklager. Han påstår nemlig, at jeg stod ved siden af, mens mine slaver skar stammerne ned, og at vognmanden læssede brændet på oksekærren og gik afsted med det.

20 Ja, Nikomachos, dengang skulle du have kaldt de tilstedeværende til vidne og fået sagen frem i lyset. Så havde jeg ikke haft noget som helst at forsvare mig med. Hvis jeg var din fjende, kunne du selv have taget din hævn over mig på denne måde. Hvis du gjorde det for samfundets skyld, ville du have sat mig på plads og ikke have virket som en pengeafpresser. **21** Hvis du var ude på at tjene på det, havde du virkelig fået noget ud af det dengang. Var sagen blevet afsløret, ville jeg nemlig ikke have haft nogen anden udvej end at bestikke dig. Du har ikke gjort én eneste af disse ting, og så kræver du, at jeg skal ruineres på dit udsagn alene, og kommer med beskyldninger om, at ingen vil vidne for dig på grund af min indflydelse og mine penge. **22** Du siger jo, at du så mig, da jeg skaffede oliventræet af vejen. Hvis du dengang havde hentet de ni archonter eller nogle andre fra Areopagosrådet, havde du ikke haft brug for flere vidner. På den måde ville de kommende dommere i sagen også have vidst, at du talte sandt. **23** Jeg er udsat for de rene uhyrligheder, så meget mere som han kunne kræve, at man skulle tro vidnerne, hvis han altså havde stillet nogen. Men da der nu ingen er, så tror han, at det skulle være til min ulempe. Jeg undrer mig såmænd ikke over ham, for i sine afpresningsforsøg kommer han ikke så meget i bekneb for den slags ord som for vidner.

Jeg regner dog ikke med, at I har den samme mening som han. **24** For I ved jo, at ude på sletten er der mange levende og brandskadede oliventræer på mine andre jorder. Hvis jeg havde villet, kunne jeg med meget mindre risiko have både fjernet dem, hugget roden op og inddraget jorden, særligt når forbrydelsen ville være mindre åbenlys, fordi der er så mange. **25** Nu har jeg faktisk lige så stor respekt for dem som for [mit liv og]⁵³ min øvrige ejendom, og jeg mener, at begge disse ting står på spil for mig.

Jeg vil nu stille *jer selv* som vidner i sagen, I tager jo spørgsmålet op hver måned, og hvert år sender I inspektører ud. Ingen af dem har på noget tidspunkt givet mig nogen bøde for at have inddraget stykkerne rundt om de hellige oliventræer, **26** jeg kan da for pokker ikke have så stor respekt for de småbøder og samtidig være

53. Disse ord står ikke mere i teksten, men sammenhængen viser, at Lysias må have skrevet omtrent sådan.

ligeglad med en livstruende proces! Det er soleklart, at jeg passer godt på de mange oliventræer, som jeg meget nemmere kunne skænde, men det ene hellige træ, som jeg ikke slippe afsted med at rykke op i det skjulte, det skal jeg nu dømmes for at have fjernet!

27 Gad vidst, om jeg havde haft større fordel af forbrydelsen under demokratiet end under De tredive, høje råd. Det siger jeg ikke som en, der kunne gøre det dengang – eller som nu er under mistanke – men fordi det var meget nemmere at bryde loven dengang end nu, hvis man havde lyst. Jeg skal nu vise, at jeg på det tidspunkt hverken har begået denne eller nogen anden forbrydelse. 28 Med mindre jeg af alle mennesker skulle ønske mig selv den største ulykke, hvordan skulle jeg dog – med jer som tilsynsmyndighed – ville prøve på at fjerne det hellige træ fra grunden, hvor der ikke står ét eneste træ, men hvor der efter hans påstand var en olivenstub – og hvor vejen løber rundt udenom, og hvor der bor naboer til begge sider, og hvor der ikke er noget hegn, og man kan se hen over marken fra alle sider? Hvordan skulle nogen under disse forhold være fræk nok til at kaste sig ud i sådan et projekt? 29 Det lyder temmelig ejendommeligt, synes jeg: I, som staten har pålagt til enhver tid at have tilsyn med de hellige oliventræer, har aldrig givet mig en bøde for at gøre indhug eller har stævnet mig for at have fjernet nogen stub, mens *han*, der hverken dyrker jord i nærheden eller er valgt til inspektør eller er gammel nok til at vide noget om disse ting, anklager mig for at fjernet et helligt træ fra jorden. 30 Jeg må virkelig bede jer om ikke at regne den slags snak for mere troværdig end kendsgerninger. I må heller ikke acceptere, at mine fjender udtaler sig om ting, som I også har forstand på selv; derimod skal I tænke på mine ord og mit liv iøvrigt som god borger. 31 Jeg har nemlig altid udført mine pligter⁵⁴ over for byen med større engagement end strengt nødvendigt: både ved at være trierarch, at betale formueskat, at være choreg og betale andre liturgier i en størrelsesorden som ingen anden borger. 32 Havde jeg gjort det diskret og ikke så ihærdigt, havde jeg ikke haft denne kamp her i retten om landsforvisning og formue, næh jeg ville have haft en større formue, og da jeg ikke havde gjort noget forkert, skulle jeg heller ikke have risikeret mit liv. Hvis jeg derimod havde gjort, hvad han anklager mig for, ville jeg ikke have fået noget ud af det, men have bragt mig selv i fare. 33 I vil nok allesammen være enige i, at man i de store sager skal bruge de største beviser og stole mest på det, hele byen er vidne på, frem for hvad han dér som den eneste rejser af anklager.

34 Høje råd! I skal også se sagen ud fra de andre momenter i den. Jeg gik hen til ham med vidner og sagde, at de alle sammen var mine slaver, som jeg havde anskaffet, da jeg overtog marken, og hvis nogen ønskede det, var jeg parat til at lade

54. Taleren nævner i det følgende en række særlige ydelser, *liturgier*, som han på grund af sin sociale position har betalt: han har bl.a. finansieret en *triere* (et krigsskib) og betalt et skuespilkor (*choros*).

dem tortere.⁵⁵ Jeg mente, at det måtte være en mere effektiv prøve på hans påstande og mine håndfaste kendsgerninger. **35** Det ville han ikke og påstod, at man ikke kunne stole på slaver. Det lyder temmelig ejendommeligt, synes jeg: Slaver skulle altså under tortur anklage sig selv i sager, der gælder dem, i fuld forvisning om, at de skal dø, mens i sager mod deres herrer (som de af naturlige årsager må være fjendtligt stemt over for) skulle de foretrække at udstå torturen frem for at tale ud og slippe for de øjeblikkelige ulykker. **36** Jeg synes virkelig, det må være klart for enhver, høje råd, at hvis jeg ikke havde udleveret disse mennesker på Nikomachos' opfordring, ville det have virket, som om jeg indrømmede. Nu var det jo mig der tilbød det, og ham der ikke ville, og derfor er det rimeligt at mene sådan om ham – bl.a. fordi vi slet ikke løber den samme risiko. **37** Hvis de nemlig havde sagt, hvad han ville have dem til, havde jeg ikke haft en chance for at forsvare mig, og hvis de ikke var enige med ham, havde han ikke stået til nogen bøde. Derfor var det snarere hans pligt at acceptere dem, end det var min opgave at udlevere dem. Jeg har været så omhyggelig med dette punkt, fordi jeg ser min fordel i, at I hører sandheden om denne sag både på baggrund af tortur, vidneudsagn og beviser.

38 Høje råd! I må nu overveje følgende: Hvem man skal tro: dem som mange har vidnet for, eller den som ingen har være fræk nok til at bakke op? Hvad er det mest sandsynlige: at han lyver ganske risikofrit, eller at jeg skulle have gjort det med den store risiko? Og tror I, at han gør det som en hjælp til byen, eller anklager mig for at presse penge ud af mig? **39** Jeg tror nemlig, at I har den opfattelse, at Nikomachos er blevet besnakket af mine fjender, og at han ikke fører denne sag, fordi han regner med at kunne bevise, at jeg har gjort noget forkert, men i forventning om at få nogle penge ud af mig. Jo mere nederdrægtige og lammende den slags processer er, des mere prøver folk jo at slippe for dem. **40** Det accepterede jeg ikke, høje råd, men da han så havde rejst anklage mod mig, stillede jeg mig til rådighed for jer på enhver måde, og denne proces har ikke fået mig til at indgå noget forlig med nogen af mine fjender, som hellere vil tale ondt om mig end rose sig selv. Ingen har nogensinde åbenlyst prøvet at skade mig, til gengæld har de pudset folk på mig af en slags, som I ikke med nogen ret og rimelighed kan tro på.

41 Jeg vil være den ulykkeligste mand i verden, hvis jeg bliver dømt uretfærdigt til landflygtighed og skal leve barnløs og alene, mens mit hus og hjem bliver øde, min mor må leve i fattigdom, og jeg har mistet mit fædreland på grund af disse skamløse beskyldninger – jeg der har kæmpet i mange slag til lands og til vands for fædrelandets skyld og har opført mig som et ordentligt menneske både under demokratiet og under oligarchiet.

55. Anklagede spiller her et stærkt kort ud: En slaves ejer kunne bestemme, at slaven skulle vidne i en sag, men kun under (trusler om) tortur, idet man ikke regnede slaver for pålidelige vidner under normale omstændigheder.

42 Men, høje råd! Jeg ved ikke, hvad mere jeg skal sige om disse ting. Jeg har nu bevist for jer, at der ikke var nogen indhegning på grunden, og jeg har stillet vidner og givet beviser. Det skal I huske, når I træffer afgørelse i sagen, og I bør kræve at få ud af ham, hvorfor han først har slæbt mig for retten på dette sene tidspunkt, når han kunne have grebet mig på fersk gerning, og hvorfor han ikke kommer med nogen vidner, 43 men prøver at virke troværdig ud fra sine ord alene, når han kunne vise med kendsgerninger, at jeg har begået forbrydelsen, og hvorfor han ikke ville acceptere, da jeg tilbød ham alle de slaver, som han selv siger var til stede.